

ТЕРМІН «ВЫСТУПЪ» У ПРАВІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА СПЕЦИФІКА ЙОГО ВІДТВОРЕННЯ В ПЕРЕКЛАДІ ПЕРШОГО ЛИТОВСЬКОГО СТАТУТУ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

У статті висвітлено особливості відтворення юридичної лексики в контексті часовіддаленого перекладу правових пам'яток. Обґрунтовано доцільність врахування комплексного значення лексеми мови оригіналу при її відтворення цільовою мовою (на прикладі відтворення терміна «выступъ» у перекладі Першого Литовського статуту англійською мовою).

Ключові слова: часовіддалений переклад, лінгвокультура, семантична структура, комплексне значення лексеми, зіставний семантичний аналіз, контекстний аналіз.

Роман Карагодін. ТЕРМІН «ВЫСТУПЪ» В ПРАВЕ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО И СПЕЦИФИКА ЕГО ПЕРЕДАЧИ В ПЕРЕВОДЕ ПЕРВОГО ЛИТОВСКОГО СТАТУТА НА АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК

В данной статье освещены особенности передачи юридической лексики в контексте диахронического перевода памятников права. Обоснована целесообразность учёта комплексного значения лексемы языка оригинала при её передаче целевым языком (на примере передачи термина «выступъ» в переводе Первого Литовского статута на английский язык).

Ключевые слова: диахронический перевод, лингвокультура, семантическая структура, комплексное значение лексемы, сопоставительный семантический анализ, контекстуальный анализ.

ROMAN KARAGODIN. THE TERM «ВЫСТУПЪ» IN THE LAW OF THE GRAND PRINCIPALITY OF LITHUANIA AND SPECIFIC FEATURES OF ITS RENDERING IN TRANSLATION OF THE 1ST LITHUANIAN STATUTE INTO ENGLISH

The author elucidates specific features of rendering legal vocabulary within the context of diachronic translation of law monuments and hereby proves expediency of taking into account the complex meaning of a source language lexeme while rendering it into the target language (as based on rendering the term «выступъ» in the translation of the First Lithuanian Statute into English).

Keywords: diachronic translation, culture of language, term system, semantic structure, complex meaning, contrastive semantic analysis, contextual analysis.

Через еволюцію правової думки хронологічно віддалені правові акти вже більше не слугують для регуляції відповідних правовідносин. З огляду на це завданням часовіддаленого перекладу є відтворення не стільки юридичної спрямованості тексту, скільки особливостей правової культури держави, у якій створено вихідний текст. Ці особливості знаходять відображення у відповідних лексичних одиницях вихідної мови і підлягають передачі засобами мови перекладу. Проте така передача не завжди може бути здійснена шляхом підбору прямого відповідника в цільовій мові, адже нерідко поняттєво-категорійні апарати двох різних мов не співпадають (звідси – явище лексичної безеквівалентності чи часткової еквівалентності). За таких умов перекладачеві належить знайти оптимальний варіант перекладу, за допомогою якого уможливити збереження релевантного семантичного навантаження за відсутності точного еквівалента.

У контексті передачі значень лексичних одиниць при часовіддаленому перекладі правових пам'яток окремо належить згадати про відтворення полісемантів, адже одне з його основних завдань – це передати особливості юридичного мислення, характерні для певного

етносу в певну епоху, а ці особливості нерідко знаходять відображення у семантичній множинності лексем. Варто зауважити, що часово віддалені юридичні тексти більше навантажені багатозначними лексемами, ніж сучасні, що є наслідком формування чіткої правової термінології: у процесі її становлення узуально нейтральні лексеми із ширшим спектром значень були замінені вузькоспеціалізованими галузевими термінами. Проектуючи семантику таких лексем у юридичну площину, не потрібно залишати поза увагою комплексне значення всієї лексеми. Адже, як підмітив Р. Ленекер, мовці сприймають лексему не в її окремому значенні, а як комплексну категорію, сукупність окремих значень у їхніх взаємозв'язках [25, с. 135–136]. Тому перекладачеві правових пам'яток нерідко варто намагатися відтворити не тільки певне вузьке значення, притаманне якомусь одному контексту, а й інші значення, які крізь призму лінгвокультури здатні пролити світло на особливості юридичного мислення певного народу в певну епоху.

Матеріалом для дослідження є середньоукраїнський текст Першого Литовського статуту (1529 р.) [11, с. 31–131] та його англійськомовний переклад пера К. фон Льове (1976 р.) [34, с. 19–119]. У цій правовій пам'ятці на позначення юридичних явищ нерідко вживаються лексеми із широким значенням, яким у сучасних мовах відповідають галузеві терміни. Окреслене явище є наслідком часового розвитку терміносистем і ставить ряд специфічних завдань перед перекладачем. Одним із таких полісемантів є «выступь».

Мета статті – проаналізувати особливості перекладу англійською мовою середньоукраїнської лексеми «выступь» у тексті Першого Литовського статуту крізь призму зіставлення семантичної структури цієї лексеми із семантичною структурою її можливих відповідників у сучасній англійській мові.

Спершу належить з'ясувати значення лексеми «выступь» у середньоукраїнській мові. Відповідно до словникових дефініцій, «выступь» – це «1. Учинок (переважно поганий), провина. 2. Злочин» [9, с. 70]; «вчинок гідний кари, переступ, неправість, гріх» [3, с. 458–459]. Як видно із визначень, за своєю семантичною структурою ця лексема виходить за межі терміносистеми юриспруденції, означаючи переступи будь-яких норм – не обов'язково правових, а наприклад, етичних, моральних тощо. Про це, зокрема, свідчать правові акти, близькі за часом до Статуту 1529р., де лексему «выступь» неодноразово вжито на позначення вини в найширшому значенні («безъ нашего выступу зъ доконанья, съ тое твоее пріязни обернулъ ся еси намъ у великою неприязнь» [1, т. 1, с. 267–268]), включно з тими провинями, за які не передбачено юридичної відповідальності («если бы староста въ томъ братстве передъ братьею который выступъ учинилъ, тогда братья старшая и молодшая словы мають его карати» [2, с. 104]).

Стосовно ж сфери законодавства Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), терміном «выступь» тут окреслювались лише ті вчинки, які спричинювали негативні правові наслідки. Із позицій сучасної юридичної термінології такі вчинки позначають терміном «правопорушення» і характеризують його як протиправне, суспільно небезпечне, каране, винне діяння (дія чи бездіяльність) деліктоздатного суб'єкта, за яке передбачена юридична відповідальність [5, с. 203; 8, с. 455].

Враховуючи високу частотність семантичних конкретизацій при відтворенні терміна «выступь» у перекладі Статуту англійською мовою, доцільно розглянути основні типи правопорушень відповідно до теорії держави і права. Отож, правопорушення за ступенем суспільної небезпечності поділяються на злочини та проступки [5, с. 204; 8, с. 456–457]. Саме така семантична структура характерна і для терміна «выступь» в актовій мові ВКЛ, на що, зокрема, вказує «Довідковий словник юридичних термінів актовій давньої мови» І. П. Новицького, де «выступь» визначено як «проступок; злочин» [10, с. 6].

Наявність в аналізованого терміна двох вищезгаданих значень підтверджується й документами, сучасними Статуту, в яких слово «выступь» використовується на позначення:

- злочинів: «зрадца нашъ Глинский ... тотъ выступъ противку намъ вчинилъ» [1, т. 2, с. 39]; «абы тихъ князей Вяземскихъ и Мезецкихъ нашъ господарь его милость не казнилъ за

ихъ выступы» [1, т. 1, с. 136] (у цьому випадку мова йде про один із найважчих злочинів – державну зраду);

- проступків: «за тотъ выступъ ихъ виною нашою малою обложили» [2, с. 115] (йдеться про дрібне правопорушення, покарання за яке обмежується «виною малою», тобто невеликим штрафом);

- правопорушень будь-якого типу – як злочинів, так і проступків: «винныхъ карати с права, водле выступу каждого» [2, с. 166]; «водлугъ великости и подобы выступовъ своихъ» [1, т. 1, с. 74] (терміном «выступъ» тут позначається будь-яке протиправне каране діяння, тобто правопорушення, яке за ступенем суспільної небезпечності є або злочином, або проступком у кожному конкретному випадку).

Оскільки текст Статуту належить до правового дискурсу, то тут термін «выступъ» вживано на позначення правопорушень (залежно від контексту – правопорушень у загальному чи його окремих типів – див. Додаток).

К. фон Льове у більшості випадків переклав «выступъ» терміном «crime» (див. Додаток), який в англійському правовому дискурсі вживається головню на позначення злочинів – дій, що порушують кримінальне законодавство [30, с. 124; 18, с. 113; 36, т. 3, с. 270]. Поряд із цим значенням лексему «crime» іноді застосовують у широкому значенні – правопорушення всіх типів: «an illegal act in general» [19, с. 78]. Таке застосування, однак, назвати беззаперечно правильним навряд чи можна, оскільки в англо-американському праві значення терміна «crime» охоплює лише різної тяжкості злочини, але не інші, незлочинні правопорушення [17, с. 427]. У зв'язку із цим є підстави стверджувати, що для відтворення терміна «выступъ» термін «crime» є занадто вузьким. Варто зазначити, що К. фон Льове відтворив ним же і лексему «злочинство» – злочин [13, т. 1, с. 324; 11, с. 234], де такий вибір є цілком виправданим.

У пошуках можливих еквівалентів терміна «выступъ» доцільно звернутись до латиномовного тексту Статуту (1530 р.), оскільки це дає змогу розглянути терміносистему актової мови ВКЛ крізь призму зіставлення із латинськомовним правовим дискурсом інших тогочасних держав (зокрема Англії), а також відстежити відтворення окремих термінів сучасною англійською мовою. (Варто зазначити, що К. фон Льове користувався лише кириличним оригіналом пам'ятки, на що він сам вказав у передмові до перекладу [34, с. 13]).

Отже, у латиномовному тексті Статуту як еквіваленти терміна «выступъ» вжито лексеми «delictum» та «excessus» (див. Додаток). Щодо терміна «delictum», за своїм значеннєвим спектром він подібний до «выступъ». Так, у загальному, не галузевому значенні він означає порушення норм поведінки, хибний вчинок, провину [32, с. 509], гріх [28, с. 317]. Тоді як у царині права його найточніше визначено як «порушення встановлених законом стандартів» (мій переклад. – Р. К. [15, с. 539] – тобто правопорушення (в широкому сенсі: як злочини, так і проступки) [ibid]. До слова, в латиномовних правових актах Англії аналізований термін вживається в надзвичайно широкому спектрі значень, позначаючи від дрібних проступків (Постанова про ціни на хліб та ель, 1266 р. [35, с. 200]) і аж до тяжких злочинів (Статут Мальборо 1267 р. [35, с. 20]), а також правопорушення загалом (Петиція баронів 1258 р. [7, с. 139], Вельський статут 1284 р. [35, с. 56]). Що ж стосується терміна «excessus», то він є синонімом «delictum»: його загальне значення – відхилення (від норми, правила стандарту), надлишок, надмірність, зловживання [28, с. 388], яке відповідно проектується і в юридичну площину [ibid]. Правовий аспект цього терміна значно слабше виражений, ніж терміна «delictum», і саме цим, ймовірно, пояснюється частотне переважання останнього в латиномовних актах Англії: «excessus» вживається тут вкрай рідко і здебільшого – взаємозамінно з «delictum» (Баронські статті 1215 р. [7, с. 129]; Велика хартія вольностей [27, с. 465]). У зв'язку із цим варто зауважити, що в латиномовному тексті Статуту простежується протилежна тенденція (див. Додаток) – переважання терміна «excessus». Згадана тенденція, ймовірно, пояснюється словотвірними чинниками: оскільки «выступъ» походить від «выступати» («виходити ... з власних границь» [3, с. 457]), а «excessus» – від «excedo» («відходити», «переходити», «виступати» [6, 1949, с. 335]), то у

семантичній структурі цих двох іменників спостерігається явище вторинної активації (термін Р. Ленекера [26, с. 64]) одного й того самого образу – образу виходу за грань.

Аналізуючи еквіваленти терміна «выступъ» у латиномовній версії Статуту, доцільно зіставити їх з еквівалентом терміна «злочинство», який К. фон Льове також відтворив як «crime». У латинському тексті Статуту «злочинство» відображено як «crimen» – термін, який у близьких за часом правових актах Англії вживано у спеціалізованому, вузькому правовому значенні – «злочин» (напр., Вестмінстерські положення 1259 р. [35, с. 11]; Статут Мальборо 1267 р. [35, с. 25]; Трактат Гленвіла 1187–89 pp. [22, с. 230]). Саме «crimen», а не «delictum» чи «excessus», відтворюється англійською як «crime» [пор. 35, с. 11; 35, с. 25; 16, с. 280]. Стосовно ж термінів «delictum» та «excessus», тенденція їх часовіддаленого відтворення є іншою.

Найпоширенішим відповідником термінів «delictum» та «excessus» як контекстуальних синонімів у значенні правопорушення загалом у перекладах латиномовних актів Англії сучасною англійською мовою є «offence» [27, с. 284, 295] – причому на позначення легших правопорушень вживається словосполучення «small / slight / trivial offence» [33, с. 119; 27, с. 284; 20, с. 303], тоді як на позначення важких правопорушень – «grave offence» [ibid]. У вузьких значеннях епізодично використовуються такі часткові еквіваленти, як «transgression» та «delinquency» [7, с. 129, пор. 20, с. 306; Magna 1914, с. 465, пор. ibid, с. 467, пор. 33, с. 125], а також «misdeed» [7, с. 105; пор. 33, с. 119].

На терміні «offence» як найчастіше вживаному відповідникові «delictum» та «excessus» варто зупинитися детальніше. Перш за все потрібно зауважити, що він має два основних юридичних значення: 1) правопорушення в загальному – «a violation of law» (це значення є проекцією в правову площину більш загального значення цієї лексеми – порушення будь-якого закону чи правила [21]); 2) злочин – «crime» [17, с. 427]. Причому, в сучасній англійській юриспруденції домінує тенденція називати терміном «offence» саме злочини [31, с. 340]. Наголошується на позначенні цим терміном правопорушень саме кримінальноправового характеру [36, т. 7, с. 305]. Однак, на відміну від терміна «crime», «offence» іноді вживається в широкому сенсі – на позначення не тільки злочинів, але і проступків: зокрема, виділяють «civil offence» [17, с. 281, 1627, 1751].

Термін «transgression» визначають як порушення, у юридичній площині – відповідно правопорушення [21; 4, с. 1019]. За своєю внутрішньою формою він є близьким до терміна «выступъ», оскільки бере початок від лат. «transgressio», що (як і «выступъ») означає «переступ» – «going across or over» [24, т. 2, с. 1640]. Однак стосовно сучасної юридичної лексики він є архаїзмом, який вживається у вкрай вузькому значенні – дрібний злочин (англ. «misdemeanor») [17, с. 1637]. Окреслена семантична обмеженість терміна «transgression» простежується і в перекладах латиномовних актів Англії, де він поряд із терміном «trespass» використовується як еквівалент терміна «transgressio» [пор. 35, с. 17; 33, с. 149], який на той час вживався у вузькому значенні – «дрібний злочин» [14, с. 20].

Іншим терміном для відтворення «delictum» та «excessus» є «delinquency». Одне зі значень цього слова – справді «правопорушення» [4, с. 293]. Проте варто зазначити, що згаданий термін також не є однозначним і не може вважатись ідеальним еквівалентом в силу низки побічних значень: дрібний злочин [18, с. 130; 21]; злочинність неповнолітніх [4, с. 293; 21].

Ще одним традиційним відповідником термінів «delictum» та «excessus», як вже було зазначено, є «misdeed» – «неправильний вчинок» («a wrong deed») [29], «зле або протиправне діяння («a wicked or illegal act»)» [21]. Як видно із дефініцій, у цій лексемі дещо слабше акцентоване юридичне значення, ніж у розглянутих вище відповідниках. Факт невисокої термінологічної окресленості цієї лексеми підтверджується й тим, що в більшості юридичних словників її дефініція відсутня, хоч сама лексема зрідка вживається як контекстний синонім до термінів «crime», «offence», «wrong», «delict» тощо, охоплюючи своїм значенням правопорушення різних типів – від незначних проступків і до важких злочинів, наприклад: «crime or other misdeed» [30, с. 237]; «crime or misdeed» [18, с. 178, 433]; «forcible entry and

detainer ... two separate misdeeds» [36, т. 4, с. 446]. (З юридичних словників дефініцію цієї лексеми подає, зокрема, словник В. І. Карабана: «провина, правопорушення, злочин, делікт; неналежна поведінка, лиходійство» [4, с. 658].) Як помітно, ця лексема за своєю семантичною структурою є досить схожою до «выступъ» («вчинок гідний кари, переступ, неправість, гріх» [3, с. 458–459]), адже обидві лексеми не є повною мірою термінологічно сформованими, а натомість превалює широке значення – хибний вчинок, порушення певних норм (не обов'язково правових). Воно, у свою чергу, є гіперонімічним стосовно значення «порушення правових норм», «правопорушення».

Точність відтворення всієї семантичної структури лексеми «выступъ» (а не тільки контекстно релевантного значення «правопорушення») є цінною з позицій лінгвокультурології, адже в сукупному значенні цієї лексеми, ймовірно, відображено особливості правового мислення, правової культури населення ВКЛ, а саме – бачення правопорушення як порушення загальних норм поведінки (у ширшому ракурсі – погляд на правові норми як похідні від звичаїв та моралі, які й лягли в основу законодавства). З огляду на це «misdeed» видається оптимальним відповідником лексеми «выступъ». До того ж, на відміну від еквівалентів, розглянутих вище, «misdeed» не має побічних значень, які могли б спотворити розуміння сутності референта читачами цільового тексту.

Варто згадати, що К. фон Льове в одному з випадків (див. Додаток) застосував відповідник «evil deed», який за своїм значенням є синонімом «misdeed» («mis-» + «deed», префікс «mis-» означає «bad», «wrong» [29], а отже, «misdeed» = «bad deed», «wrong deed» = «evil deed»). З огляду на це, такий переклад теж можна вважати еквівалентним – як і у випадку з відповідником «misdeed».

Окрім тих англомовних відповідників терміна «выступъ», які наявні в перекладах правових актів середньовічної Англії, доцільно розглянути й ті, які використовуються в терміносистемі теоретичного правознавства. Один із них – «wrong». Хоч цей термін в англомовному праві переважно використовують вузько, на позначення цивільного правопорушення («a violation, by one individual, of another individual's legal rights» [36, т. 10, с. 432; пор. 18, с. 540]), він зрідка вживається й у широкому юридичному значенні, вказуючи на будь-які правопорушення – як злочини, так і проступки: «An illegal ... act. ... Legal wrongs may be criminal or civil» [31, с. 541]. Останнє є проекцією в юридичну площину найширшого, негалузевого значення лексеми «wrong», характерного і для вищеаналізованих лексем, а саме – порушення (будь-яких норм, у т.ч. правових): «неправомірне, нечесне чи аморальне діяння» («an unjust, dishonest, or immoral act» [21]). Термін «wrong» варто розглянути в порівнянні з «offense», адже вони синонімічні за своїми загальними значеннями; також у царині права вони хоч і рідше, але вживаються на позначення правопорушення в цілому. Однак, як було показано вище, у своїх вузьких значеннях, що узуально домінують, ці терміни розходяться, позначаючи злочини та цивільноправові проступки відповідно. Значна поширеність цих побічних значень термінів «wrong» та «offense» в англомовному праві, незважаючи на високий рівень семантичної відповідності стосовно лексеми «выступъ», створює суттєву пересторогу для їхнього використання в якості відповідників цієї лексеми.

Ще один можливий варіант – «delict» – «правопорушення, порушення закону» [4, с. 292]. На відміну від «wrong» та «offense», це вже суто юридичний термін, позбавлений ширшого, неюридичного значення: «a violation of the law; a tort» [21]. Він є прямим етимологічним наступником латинського «delictum» [24, т. 1, с. 419]. У теорії держави і права термін «delict» розглядається як «умова, за якої законодавство передбачає санкцію» [23, с. 51] (переклад наш – Р. К.), тобто правопорушення в загальному – як злочини, так і проступки, причому на позначення перших вживається словосполучення «criminal delict», останніх – «civil delict» [ibid]. Проте цей термін також варто застосовувати з обережністю, адже він (як і «offense» та «wrong») також є полісемантом і частіше застосовується у вузьких значеннях: 1) умисні цивільні правопорушення, що мають наслідком відшкодування збитків; 2) правопорушення невеликої тяжкості – проступки та неважкі злочини [18, с. 130; 17, с. 492]. У зв'язку з таким розмаїттям значень відтворення терміна «выступъ» як «delict»

можна вважати точним лише умовно, адже для читача, який належить до лінгвокультури англо-американського права, тут виникає простір для хибної інтерпретації.

Як видно з проведеного аналізу, використаний у більшості випадків К. фон Льове відповідник «crime» не завжди є точним еквівалентом терміна «выступь». Належним можна його вважати лише в тих випадках, коли його застосовано в рамках прийому конкретизації, де йдеться про певні злочини (див. Додаток) – у таких випадках він є контекстним еквівалентом. А у випадках, де йдеться про правопорушення в загальному чи проступки, доцільно шукати інші відповідники. На нашу думку, оптимальним є еквівалент «misdeed», адже, по-перше, він за своєю семантичною структурою є близьким до терміна «выступь» (який, зрештою, ще перебував на стадії формування – в рамках історичного процесу термінологізації загальноживаних слів), маючи як загальне значення, так і вужче, юридичне, значення, яке є проекцією першого у правову площину. При такому перекладі зберігається важлива лінгвокультурна інформація, а саме – закладений у лексемі «выступь» погляд на правопорушення як на порушення перш за все правил поведінки, норм, звичаїв та моралі. По-друге, термін «misdeed» позбавлений небажаних галузевих правових значень, які наявні, наприклад, у семантичній структурі лексем «crime», «delinquency», «offense», «wrong», «transgression» тощо. Особливої уваги заслуговує одноразово вжитий перекладачем відповідник «evil deed», який, як було показано у статті, є синонімом «misdeed», а відтак і належним еквівалентом лексеми «выступь».

Особливості перекладу терміна «выступь» англійською мовою у статті розглянуто в контексті відтворення правових терміносистем історичних мов відповідними терміносистемами сучасних. При їх відтворенні виникає одна суперечність, яка стосується підбору відповідників: із плином часу терміносистеми еволюціонували – лексеми із доволі широким значенням поступово замінювалися вузькоспеціалізованими термінами; водночас такі семантичні звуження можуть бути небажаними, адже історичний правовий текст у перекладі повинен ним і залишатись, а не прилаштовуватися до сучасного правового дискурсу. Тим більше, що лексеми із широким значенням нерідко несуть цінну лінгвокультурну інформацію, наприклад, особливості бачення певного правового явища в певну епоху носіями мови оригіналу, а при перекладі сучасними юридичними термінами із вузькими значеннями ця інформація втрачається. З огляду на це, перекладачеві доречно зважати не лише на контекстно релевантне значення вихідних лексем, а й на широке, яке часто теж підлягає відтворенню. Також потрібно зважати на наявність чи відсутність у термінах цільової мови побічних значень, які можуть завадити належному сприйняттю сутності референта читачами цільового тексту. Врахування розглянутих чинників допоможе підвищити якість перекладу часовіддалених правових пам'яток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акты, относящиеся къ истории западной Россіи, собр. и изд. Археограф. комм.: в 5 т. – Санктпетербургъ, 1846–1853. – Т. 1. – 1846. – 375 с.; т. 2. – 1848. – 405 с.
2. Акты, относящиеся къ истории южной и западной Россіи, собр. и изд. Археограф. комм.: в 15 т. – Санктпетербургъ, 1863–1892. – Т. 1. – 1863. – 301 с.
3. Історичний словник українського язика / [улож. Е. Тимченко, Е. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко]. – Харків; Київ: Державне видавництво України, 1930. Т. 1. – 947 с.
4. Карабан В. І. Англійсько-український юридичний словник / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 1088 с.
5. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти) / М. В. Кравчук. – К.: Атіка, 2007. – 288 с.
6. Латинско-русский словарь / [сост. И. Х. Дворецкий, Д. Н. Корольков; под общ. ред. С. И. Соболевского]. – М.: Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1949. – 950 с.
7. Памятники истории Англии XI–XIII вв. Русский и латинский тексты Великой хартии вольностей и других документов / [пер. и введ. Д. М. Петрушевского]. – М.: Гос. соц.-экон. изд-во, 1936. – 240 с.
8. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. – К.: Правова єдність, 2010. – 520 с.

9. Словник української мови XVI – I половини XVII ст.: в 28 т / гол. ред. Д. Гринчишин. – Т. 6. – Львів: інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 1999. – 256 с.
10. Справочный словарь юридических терминов древняго актового языка югозападной России / [сост. И. П. Новицкий]. – Киевъ: Въ университетской типографіи, 1871. – 31 с.
11. Статут Великого княжества Литовского 1529 года / под ред. К. И. Яблонска. – Минск: Изд. АН БССР, 1960. – 254 с.
12. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. I: Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Одеса: Юридична література, 2002. – 464 с.
13. Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст.: у 2 т. / Є. Тимченко; підгот., упоряд., ред. В. В. Німчук, Г. І. Лиса; НАН України, Українська Вільна Академія Наук у США. – К., Нью-Йорк, 2002–2003. – Т. 1. – 2002. – 512 с.; Т. 2. – 2003. – 512 с.
14. Хатунов С. Ю. Преступление и наказание в средневековой Англии. Англосаксонский, англо-нормандский, анжуйский периоды / С. Ю. Хатунов. – М.; Берлин: Директ-Медиа, 2016. – 323 с.
15. A Latin Dictionary Founded on Andrews' Edition of Freund's Latin Dictionary / [ed. Ch. T. Lewis, Ch. Short]. – Oxford: The Clarendon Press, 1958. – 2020 p.
16. A Translation of Glanville / [transl. by J. Beames; introduction by J. H. Beale]. – Washington: John Byrne & Co. Law Publishers and Booksellers, 1900. – 368 p.
17. Black's Law Dictionary / [ed. by B. A. Garner]. – 9th edition. – USA: West Publishing Company, 2009. – 1920 p.
18. Blackwell A. H. The Essential Dictionary of Law / A. H. Blackwell. – Naperville, Illinois: Sphinx Publishing, 2008. – 556 p.
19. Collin P. H. Dictionary of Law / P. H. Collin. – 4th Edition. – Bloomsbury: Peter Collin Publishing, 2004. – 328 p.
20. English Historical Documents. Vol. 3 (1189-1327) / [gen. ed. D. C. Douglas]. – London: Routledge, 1996. – 1032 p.
21. English Oxford Living Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.oxforddictionaries.com/>
22. Glanville R. de. Tractatus de legibus & consuetudinibus regni Angliae, tempore regis Henrici Secundi compositus: iustitiae gubernacula tenente illuftri viro Ranulpho de Glanvilla, juris regni et antiquarum confuetudinum eo tempore peritiffimo / R. de Glanville. – Londini, 1780. – 237 p.
23. Kelsen H. General Theory of Law and State / H. Kelsen; [transl. by A. Wedberg]. – Cambridge; Massachusetts: Harvard University Press, 1949. – 516 p.
24. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language: in 2 vol. / E. Klein. – Amsterdam, London, New York: Elsevier Publishing Company, 1966–1967. –Vol. 1: A–K. – 1966. – 853 p.; 2Vol. 2: L–Z. – 1967. – 1776 p.
25. Langacker R. W. A usage-based model / R. W. Langacker // Topics in Cognitive Linguistics / [ed. B. Rudzka-Ostyn]. – Amsterdam; Philadelphia, 1988a. – P. 127–161.
26. Langacker R. W. A view of linguistic semantics / R. W. Langacker // Topics in Cognitive Linguistics / [ed. B. Rudzka-Ostyn]. – Amsterdam; Philadelphia, 1988b. – P. 49–90.
27. Magna Carta. A Commentary on the Great Charter of King John / [introd. by W. Sh. McKechnie]. – 2nd edition. – Glasgow: James Maclehose and Sons Publishers to the University, 1914. – 532 p.
28. Mediae Latinitatis lexicon minus: lexique latin médiéval-français/anglais, a medieval Latin-French/English dictionary / composuit J. F. Niermeyer. – Leiden: E. J. Brill, 1976. – 1138 p.
29. Merriam-29: Dictionary and Theasurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.merriam-webster.com/>
30. Oran D. Oran's Dictionary of the Law / D. Oran. – 3rd edition. – Canada: West Legal Studies, 2000. – 580 p.
31. Oxford Dictionary of Law / [ed. E. A. Martin]. – 5th edition. – Oxford; New-York: Oxford University press, 2003. – 552 p.
32. Oxford Latin Dictionary / [ed. Glare P. G. W. and others]. – Oxford: At the Claredon Press, 1968. – 2126 p.
33. Sources of English Constitutional History: A Selection of Documents from A.D. 600 to the Present / [ed. and transl. by C. Stephenson and F. G. Marcham]. – New-York; London: Harper & Brothers Publishers, 1937. – 906 p.
34. The Lithuanian Statute of 1529 / [translated and edited with an introduction and commentary by Karl von Loewe]. – Leiden: E. J. Brill, 1976. – 206 p.

35. The Statutes of the Realm. Vol. 1 / [Printed by Command of His Majesty George the Third]. – London: Dawsons of Pall Mall, 1810. – 435 p.

36. West's Encyclopedia of American Law / [project editors J. Lehman, Sh. Phelps; and others]. – Detroit; San Diego; San Francisco; etc.: Thomson Gale, 2005. – (In 13 volumes).

Додаток

	розділ: артикул	Середньоукраїнський текст Статуту 1529 р. (оригінал) [11, с. 31–131] + коментарі за потребою	Переклад Карла фон Льове англійською мовою [Statute, 1967, с. 19–119] (1976 р.)	Еквівалент із латино-мовного тексту Ста-туту 1530 р. [12, с. 300–392]	Запро- поновані відпо- відники
правопорушення (в загальному)	I:1	подле тяжкости а легкости выступов своих	according to the gravity of their crimes	excessus	misdeed
	I:7	ани жона за выступ мужа своего	a wife not for a crime of her husband	delictum	
	V:[11] 10	кому бы за который выступ именье взято	if for some crime	excessus	
	XI:[7]6	чоловек вольный за жадный выступ в неволю на маеть взят быти	for any crime	excessus	
проступок як вид право- порушення	IV:6	для ее выступу (йдеться про розтрату жінкою маєтку своїх дітей)	for her crime	excessus	evil deed / misdeed
	IV:13	за его выступ злый (йдеться про вдаряння чи образу батька/матері)	for an evil deed	excessus	
злочин як вид право- порушення	I:4	через выступ отца их (йдеться про втечу до неприятеля)	because for the crime of their own father	excessus	crime / misdeed
	XIII: 16	водле выступу его (йдеться про крадіжку)	according to his crime	excessus	

Стаття надійшла до редакції 19.12.2018 р.